

Girnt Vilmos alezredes, főiskolai adjunktus:

AZ ESZPERANTÓ NYELV ALKALMAZÁSA A TUDOMÁNYOS ÉLETBEN

I. rész

1. Bevezetés

1987. folyamán világszerte megemlékeztek az eszperantó nyelv centenáriumáról. Dr. Ludwig Lazarov Zamenhof varsói szemorvos Dr. Esperanto írói álnév alatt jelentette meg Nemzetközi nyelv c. 40 oldalas könyvecskéjét, melynek orosz nyelvű kiadása (1. ábra) 1887. július 26-án, francia, német és lengyel kiadása pedig a rákövetkező hónapokban került a könyvesboltokba.

100 év alatt az eszperantó - mert hívei rövidesen ezt a nevet adták a nyelvnek - eljutott minden kontinensre és hatalmas fejlődésen ment keresztül.

Az eszperantóul tudó olvasó ma 150 folyóirat és jóval több, mint harmincezer eredeti és fordított mű között válogathat és naponta vásárolhat újonnan megjelent könyvet.

A társaságot kedvelő eljárhat a sokezernyi helyi klubba, és évente 300 nemzetközi rendezvény valamelyikén vehet részt 20-30 fős szimpóziumoktól többszáz fős táborozásokon és konferenciákon keresztül az 5-6 ezer fős világkongresszusig.

A következőkben azonban csak a nyelv tudományos alkalmazásának előzményeire, fejlődésére, helyzetére, kilátásaira szorítkozom, mivel - kevés kivételtől eltekintve - az eszperantó nyelvet nem ismerik; ahol lehet, csak nemzeti nyelvű irodalomra hivatkozom.

A többnyelvűség okozta nehézségeket már az ókori (vallásos és tudományos) irodalom is emlegeti. A mesterségesen létrehozható közös közvetítő nyelv gondolata az újkor közeledtével bukkant fel. 900 nyelvtervezetet ismerünk, egyedül az eszperantó állta ki az idők próbáját.

E kísérletek visszhangtalansága vagy kudarca vezetett arra gondolatra, hogy az ilyen műnyelvnek, főleg szókincsének a természetes nyelveken kell alapulnia. Számos ilyenféle kísérlet közül egyedül az eszperantó bizonyult életképesnek, Zamenhof L. Lazarov lengyel orvosnak valóban - a nyelvész szemével nézve is - zseniális alkotása.

Gyakran felvetik azt a kérdést, lehet-e eszperantóul, tehát műnyelven beszélni? S a különböző anyanyelvű emberek megértik-e általa egymást? E kérdésekre nem kell elméleti megfontolásokban keresni a választ, a gyakorlat már régóta eloszlatott minden kétséget: nemzetközi kongresszusok hosszú sora, de az élet minden területén szerzett bőséges tapasztalatok is bizonyították, hogy eszperantóul lehet írni, beszélni, gondolkodni, sőt álmodni is.

Az eszperantó nyelvű fordított és eredeti irodalom eddig megjelent különböző köteteinek száma meghaladja a harmincezret, kisebb-nagyobb folyóiratainak száma jelenleg eléri a 150-et. Az első tudományos folyóirat 1904-ben indult, de az első világháborúval kezdődő négy évtized üldözései és elnyomása nemcsak az eszperantó mozgalomra, hanem a nyelv tudományos alkalmazására is súlyos csapás volt. Az eszperantó nyelvű tudományos irodalom, és a nemzetközi tudományos találkozó az utóbbi egy-két évtizedben indultak igazán fejlődésnek, nemcsak a fejlett, hanem egyes fejlődő országokban is. Szakszótárak, tudományos folyóiratok jelennek meg, a konferenciák anyagát kiadják.

A legutóbbi évtized jellemző vonása az eszperantó szükségességének elismerése nem eszperantista tudományos közleményekben, és az eszperantó nyelv alkalmazása nem eszperantista tudományos szervezetekben, tudományos akadémiákon. A nyelv katonai alkalmazása csekély, de nem elhanyagolható mértékű, és bizonyítja a nyelv alkalmasságát a hadtudománnyal foglalkozó kutatások céljaira is.

2. Előzmények

A Bibliának a bábeli toronyról szóló sorai szerint Jehova azért zavarta össze az emberek nyelvét, mert félt, hogy a közös nyelven beszélő emberiség nála is hatalmasabb lesz. Látván a nagy építkezést ugyanis így szólt: "Ímé e nép egy, s az egésznek egy a nyelve, ..., és bizony semmi sem gátolja, hogy véghez ne vigyenek mindent, amit elgondolnak magukban. Nosza szálljunk alá, és zavarjuk ott össze nyelvöket, hogy meg ne értsék egymás beszédét."

A soknyelvűséget, bármit véltek is az okáról, az emberiség mindig csapásnak érezte, és hátrányaival tisztában voltak a tudósok is.

Sztrabón, az ókor nagy tudósa, 2000 évvel ezelőtt közkinccsé tett egy beszélgetést, amely i.e. 326-ban, Nagy Sándor indiai hadjárata során Mandanis indiai filozófus és Nagy Sándor megbízottja, Onészikritosz között zajlott le. A filozófus vázolta Onészikritosznak azokat az elveket, amelyek követése hasznos az állam vezetésében. A hasznosság részletes bizonyítását azonban megtagadta, mondván, hogy "a három tolmácson keresztül - akik a nyelven kívül semmivel sem értenek többet, mint a tömeg - nem képes a hasznosságnak bizonyítását adni. Ez ugyanis hasonló lenne ahhoz, mintha valaki azt akarná, hogy a sáron keresztül tiszta víz folyjon".

A tudomány közös nyelve ezért regionálisan és időszakosan többször létrejött. Európában az ókorban és a középkorban ilyen nyelv volt a görög, majd a latin.

Budai Ésaías, a debreceni református kollégium tudós professzora méltán irigykedett: "A nyelvek tanulásával is annyit, mint mi, nem bajlódtak; az egy Görög nyelvet kellett megtanulniok, hogy minden Tudományok kultságával bírjanak."

Az újkor közeledtével azonban érződni kezdett a tudományok nemzeti nyelven való művelésére irányuló törekvés.

Jan Luis Vives, a haladó szellemű filozófus De disciplinis c. 1532-ben megjelent művében már megjósolta a nyelvi probléma jelentkezését, de reménykedett a megoldásban is: "Nagy szerencse volna, ha létezne egy olyan nyelv, amelyet minden nemzet használhatna. A latin el fog tűnni, s akkor nagy zavar lesz minden tudományban és a népek elszigetelődnek egymástól."

Az újkorban valóban előretörték a nemzeti nyelvek és a latin megszűnt a tudomány nyelve lenni. Nagy gondolkodók, mint Descartes, Comenius, Leibniz, felvetették egy olyan tudományosan megszerkesztendő nyelv gondolatát, amely a nemzeti nyelveknél tökéletesebben látja el a gondolatközlés feladatát.

Ennek lehetőségében hitt Széchenyi István is, és ezt több ízben kifejtette. Például: "Míg a nyelvekben mathesisi pontosság és szoros elhatározottság nincs - milyent egyébaránt az emberi nem hihetőleg feltalálанд - addig a mondott tárgyak tökéletes felderítésére az Olvasó szerkesztető s megemésztő ereje nem kevésbé szükséges, mint a szerző tulajdona gondolatit világosan előadni."

Az óhajtott közös közvetítő nyelv tervezetei az újkorban sorra születtek, köztük számos magyar tervezet is található, pl. Bolyai János "tökélyes" nyelve. Talán Comenius, aki szintén belekezdett egy közös nyelv megszerkesztésébe, állította fel a követelményeket leghelyesebben. Szerinte a nemzetközi nyelv legyen könnyű (azaz könnyen megtanulható, s úgy véli, hogy a latinhoz képest tízszer könnyebben megtanulható nyelvet lehet szerkesztetni), s szép (azaz jóhangzású) és tökéletes (azaz a valóság lényegének megismerésére is alkalmas). Mivel azonban ezek a kritériumok nehezen definiálhatók, nem csoda, hogy még nyelvészetiileg kiváló tudósok is belebuktak a feladatba.

Az irodalom több, mint 900 különféle nyelvtervezetet tart nyilván, ezek közül nyelvészeti és társadalmi okokból egyedül az esperantó bizonyult életképesnek. Zamenhof nem volt ugyan nyelvész, de jártas volt a görögben, a latinban és a héberben, folyékonyan beszélt oroszul, lengyelül, németül, franciául, jiddisül, elég jól ismerte az angolt, valószínűleg a litván és még néhány nyelv alapjait is.

Egyetemi tanulmányait Moszkvában, Varsóban és Bécsben végezte. Így kielégítő tudományos háttérrel rendelkezett, amelyhez nagyfokú elhivatottság (gyerekkorától minden szabad idejét a nemzetközi nyelv megalkotásának szentelte) és művészi alkotóerő járult. Így egy olyan nyelvet sikerült meg-
alapoznia, amely belső és külső forrásokból szakadatlan fejlődésre képes, könnyen - pl. az angolhoz viszonyítva tizedannyi idő ráfordításával - tanulható, jóhangzású és folyékonyan beszélhető, nagy kifejezőerejű, és az utóbbi évtized tapasztalatai szerint nemcsak az emberek közötti, hanem a gép és az ember közötti kapcsolatokban, sőt a számítógépen belül fordító rendszerek hídnnyelvéként is jóval egyszerűbben alkalmazható, mint a "természetes" nyelvek.

Még egy meglepő eredmény: megtanulni az eszperantót és után egy idegen nyelvet kevesebb időbe kerül, mint csak az illető idegen nyelvet, de előzetes eszperantó-tanulás nélkül.

Általában az első idegen nyelv megtanulása a nehéz feladat, a többié a nyelvkészség növekvő rugalmasságával már sokkal hozzáférhetőbb. Az eszperantó, mely a kezdeti nehézségeket a minimálisra csökkenti, kitűnő bevezető más nyelvekhez is. Erről külföldön is, hazánkban is számos érdekes és eredményes kísérlet tanuskodik. Azok a tanulók például, akik sehogyan sem tudtak megbirkózni az orosz nyelvvel, noha kitűnő tanár vezette őket, pár hónapnyi eszperantó-tanulás után ugrásszerű előrehaladást mutattak az oroszban. Ugyanez a tapasztalat más idegen nyelvekkel kapcsolatban is.

Ha tehát számos okból kívánatosnak tartjuk, hogy az anyanyelven kívül minden ember birtokában legyen egy olyan második nyelv, mely lehetővé teszi a külföldiekkel való érintkezést, emberek és szellemi termékek mélyebb megismerését, erre a célra a nyelv a társadalom szélesebb rétegei számára, de mindenki számára, csak az eszperantó lehet a legoptimálisabb.

Korszakunk, az utolsó negyven év tempóját a fokozódó gyorsulás, a dinamizmus jellemzi. Ma a Föld bármely pontja órák alatt elérhető, a televízió, rádió, telefon a történéssel egyidőben zúdítja otthonunkba a világ befoghatatlanul, feldolgozhatatlanul tergenyi eseményét, hírét. Földünkön minden percben megjelenik egy könyv, a szakmai folyóiratok száma már húsz

évvel ezelőtt százezer volt, előrejelzések szerint az ezredfordulón egymillió tudományos, műszaki s más szaklapban publikálnak a szakemberek; de hányan s hogyan képesek megérteni, tehát hasznosítani ennyi ismeretet azonos kommunikációs eszköz, közvetítő nyelv nélkül?

Kísérletező tudósok szerint már ma is könnyebb valamit feltalálni, mint az őket megelőző fölfedezés hírét a soknyelvű papírhegyekből kibányászni. Még azok sem boldogulnak e reménytelen feladattal, akik elvben elfogadják a tudományos, műszaki világ nyelveként az angolt.

"Valóban, a műszaki és tudományos irodalom mintegy negyven százaléka angolul jelenik meg, de a műszaki szakemberek kétharmada nem tudja azokat elolvasni! Az angolszász szakemberek sokkal nagyobb hányada nem képes folyékonyan olvasni más nyelvű szakmai szöveget ..." - közölte az egyik újság.

Hasonlóan csak igen csökkent hatásfokkal végezhetik munkájukat a különféle nemzetközi konferenciák, kongresszusok, tudományos, műszaki, művészeti vagy diplomáciai, politikai tanácskozások is, mert a minden résztvevő által egyformán jól, lehetőleg anyanyelvi szinten elsajátított közös nyelv nélkül az egy-két nyelvben megszerzett alacsonyabb-magasabb fokú beszéd-készség vagy a teljes mértékben tolmácsokra, fordítókra való hagyatkozás nem alkalmas gyors, félreértéseket kizáró komoly véleménycserére.

Hogy nem túloztunk, amikor a soknyelvűség következményeit korunk megoldásra váró legnagyobb bajai közé soroltuk, ékesen bizonyítja a nélkülözhetetlen szereplővé előlépett tolmács és fordító alakja. Nincs nap, hogy újságokban, televízióban vagy éppen személyesen nem találkozunk övele, aki mindig ott áll névtelen harmadikként az országok vagy éppenséggel a világ sorsáról döntő legfelsőbb szintű tanácskozások két főszereplője mögött és konferenciák szónoki emelvényén az előadó mellett, vagy láthatatlanul ül a tolmácsfülkében, nélküle azonban a legfontosabb szimpozion is megbénulna. A szakágakban is jártas szinkrontolmács máris kevés, amint hogy általában sincs elég tolmács és fordító.

S ha ilyen nehezen birkózunk meg a nyelvi akadályokkal politikusok, diplomaták, tudósok, műszakiak, művészek, utazó kereskedelmi és más szakemberek, hogyan várhatnánk, hogy a náluk sokkal alacsonyabb iskolai végzettségű munkások, parasztok s a hozzájuk hasonló kisemberek utazásaikon, személyes találkozásaikon győzedelmeskedjenek a bábeli átkon!

Pedig közülük kerül ki a napjainkban évente utazó-turistáskodó kétszázötvenmillió többsége, és mellettük nem áll tolmács, s az iskolai évekből még megmaradó néhány tucat szó és beszédfordulat valamelyik nyelvből gyakran még az útbaigazításhoz sem elegendő, nem ahhoz, hogy a társadalmi-tudományos-technikai forradalom s az atomenergia és űrhajózás korának emberéhez méltóan képes legyen gondolatokat cserélni más népek fiaival. Hány millió megszegyenülés, megalázódás, eredménytelen kezdeményezés, kölcsönösen óhajtott, de realizálhatatlan barátság naponta a nyelvi értetlenség miatt!

A népeknek tehát halogatás nélkül szükségük van a nemzeti nyelvek mellett egy közösen elfogadott közvetítő nyelvre. De melyik legyen az? - E kérdés oly régi, mint a megoldás szükségességének fölismerése. A közvetítő második nyelv szerepére a francia mellett az angol aspirál legszívósabban s a legnagyobb sikerrel.

A tudósok, művészek, közéleti emberek s az átlagemberek között is sokan vannak, akik szerint életünk számos területén már ma is az angol a "nemzetközi nyelv", a téma ismerői azonban tudják, hogy ez nem igaz, s hogy minden okunk megvan kételkedni az angol "nyelvi imperializmus" reményeiben, abban, hogy a népek képviselői, majd ha az ENSZ-ben határoznak erről, anyanyelvük elé helyeznék az angolt vagy bármely nép nyelvét. Valamely nemzeti nyelv ugyanis, természetéből következően, az illető ország kultúráját, ideológiáját, politikai-hatalmi törekvéseit is közvetítené: függetlenségükre, szuverenitásukra s anyanyelvük tisztaságára, megmaradására őrködő népek ilyen kiváltságot nem adhatnak egyetlen másik nemzeti nyelvnek sem.

"A munkásdemokrácia nemzeti programja: semmiféle kiváltságot egyetlen nemzetnek, egyetlen nyelvnek sem - írta Lenin.
- A nemzeti és nyelvi egyenjogúság elismerése nemcsak azért fontos a marxisták számára, mert ők a legkövetkezetesebb demokraták. A proletárszolidaritás érdekei, a munkások által vívott osztályharc elvtársi egységének érdekei

megkövetelik a nemzetek legteljesebb egyenjogúságát, hogy a nemzetek között megszűnjön a legcsekélyebb bizalmatlanság, idegenkedés, gyanakvás és ellenségeskedés is. A teljes egyenjogúság fogalma pedig magában foglalja bármely nyelv mindenféle kiváltságának tagadását is ..."
(Lenin Művei, 25. kötet, 147. old. 1970.)

A 17. század első felében élt Descartes óta tudósok és laikusok száz mesterséges nyelv tervezetét készítették el (számukat ötszáz-ezerre taksálják), közülük azonban egyedül a lengyel Zamenhof által kidolgozott eszperantó állta ki a gyakorlat próbáját. Az 1887-ben publikált nyelvtervezetnek ma az egész földet behálózó szervezete van, 1905 óta minden évben megrendezik a nyelv híveinek világkongresszusát. Az eszperantót olyan hírességek vallották a megoldásra legalkalmasabbnak, hamar és könnyen megtanulható, szép nyelvnek, mint Barbusse, Romain Rolland, Gorkij, Lev Tolsztoj, Jean Jaures, Einstein, Karinthy Frigyes.

Jaures mondotta: "Az eszperantó a demokrácia latinja", s Leninnek tulajdonítják ezt a kijelentést: "Az eszperantó a proletariátus latinja". Kádár János 1961-ben e szavakkal üdvözölte az akkor induló Hungara Vivo című folyóiratot: "... Az eszperantó nyelv megteremtője alkotásával a népek jobb megértését akarta szolgálni. Követőinek és tanítványainak - ha valóban a nemes ügyet akarják szolgálni - az a feladatuk, hogy még határozottabban hirdessék és tetteikkel segítsék elő a békés egymás mellett élés nemes eszméinek győzelemre jutását. Kísérje siker törekvéseiket."

Ezt a nyelvet ma több millióan beszélik, körülbelül kétezer kötet az eredeti irodalmi művek, s harmincezer a fordítások száma, eszperantóul száz újság jelenik meg, az UNESCO az 1954-es montevideói közgyűlésen vette föl tagszervezetei sorába az Eszperantó Világszövetséget, elismerve a nyelv és mozgalom kulturális értékeit. E nyelvet már ma is sok ország számtalan iskolájában fakultatíve tanulják a diákok, számos egyetemen folyik eszperantó nyelvtanárok képzése. (2. ábra)

Ebben az első hely a miénk, ugyanis az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen 23. esztendeje működik az eszperantó szak, s évek óta képezik az eszperantó-nyelv-tanárokat az esztergomi, szombathelyi, pécsi és sárospataki pedagógiai főiskolákon.

Az eszperantó nem egyetlen népé, hanem mindenkié, nem veszélyeztet más nyelveket, mert nem a helyükbe kíván lépni, hanem melléjük, mégis csupán közvetítő nyelvként, az emberiség második anyanyelveként képes valóra váltani a régi álmot: hogy mindenki szót érthessen a föld bármely táján élő embertársával. Ez a mélységesen humanista és progresszív vonása garantálja semlegességét, amit egyetlen nemzeti nyelvről sem mondhatunk el.

(Folytatás a következő számban)